

Tonga

**NGAAHI TU'UTU'UNI KI HONO PULE'I 'O
E FAAMA IKA 2022**

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA 2022

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Ngaahi Tu'utu'uni

KONGA I - TALATEU

7

1	Hingoa nounou.....	7
2	'Uhinga'i Lea.....	7

KONGA II – PALANI PULE'I MO E FAKALAKALAKA 'O E FAAMA IKA

9

3	Fealea'aki.....	9
4	Kanotohi, toe vakai'i mo e ngaue'aki	9

KONGA III - LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA

10

5	Fakakalasi 'o e ngaahi ngaue faama ika.....	10
6	Tohi kole ki ha laiseni fakalalakalaka faama ika	10
7	Foaki 'o ha laiseni fakalalakalaka faama ika	11
8	Fakafo'ou 'o e laiseni fakalalakalaka faama ika.....	11
9	Ngaahi tu'unga 'o e laiseni	11

KONGA IV – HU MAI MO E 'OMAI MEI TU'APULE'ANGA 'O E NGAAHI ME'AMO'UI 'I HE VAI MO E IKA MULI

12

10	Hu mai mo e 'omai mei tu'apule'anga 'o e ngaahi me'amo'ui 'o e vai	12
11	Hu mai mo e 'omai mei tu'apule'anga 'o e ika muli	12

KONGA V – NGAahi TU'UTU'UNI MO E NGAahi TU'UNGA KI HE FAAMA, FAKATUPU-MO E HU ATU

13

12	Ngaahi founa faama	13

13	Fe'ave'aki, fakatupu mo e hu atu.....	14
----	---------------------------------------	----

KONGA VI – LAISENI KI HE FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA 14

14	Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama.....	14
15	Tohi kole ki ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama.....	15
16	Foaki 'o ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama.....	15
17	Ngaahi vakai'i makehe.....	15
18	Fakafo'ou 'o ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama	16
19	Ngaahi tu'unga 'o e laiseni.....	16

KONGA VII – LAISENI HU ATU 'O E IKA FAAMA 17

20	Laiseni hu atu 'o e ika faama	17
21	Tohi kole ki ha Laiseni hu atu 'o e ika faama	17
22	Foaki 'o ha Laiseni hu atu 'o e ika faama	17
23	Fakafo'ou 'o ha Laiseni hu atu 'o e ika faama	17
24	Ngaahi tu'unga 'o e laiseni.....	17
25	Fakamo'oni'i 'o e Ngaahi hu atu 'o e ika faama.....	18
26	Ngofua Hu atu	19

KONGA VIII – TU'UNGA LELEI MO E MALAVA KE MUIMUI'I 'A E NGA AHI KOLOA FAAMA IKA 19

27	Fakamo'oni'i 'o e tu'unga lelei.....	19
28	Malava ke muimui'i	19

KONGA IX – FAKAHOKO 20

29	Vahe'i 'o e kau 'ofisa faama ika	20
30	Ngaahi mafai mo e fatongia 'o e kau 'Ofisa Faama Ika.....	20
31	Fakata'e'aonga'i mo e ta'ofi fakataimi 'o e laiseni.....	20
32	Ngaahi Tangi	21
33	Ngaahi hia mo e tautea fakalukufua.....	21
34	Fa'ao 'o e me'angāue mo e ika	22

KONGA X – ME'A KEHE 22

35	'Ikai fe'ave'aki 'o e ngaahi laiseni.....	22
36	Fakakaukau'i 'o e ngaahi tohi kole 'i loto 'i ha vaha'a taimi fakapotopoto.....	22
37	Potungāue ke tauhi ha lekooti 'o e ngaahi ngāue kuo laiseni.....	22
38	Fakamatala ke mo'oni mo tonu 'i he fakaikiiki kotoa.....	23
39	Faka'atā.....	23

KONGA XI – NGA AHI TU'UTU'UNI AOFANGATUKU 23

40	Ngaahi Fakapekia mo e Fakahaofi.....	23
----	--------------------------------------	----

TĒPILE 1	25
FOOMU 1	25
TOHI KOLE KI HA LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA	25
FOOMU 2	29
LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA	29
FOOMU 3	31
TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI	31
FOOMU 4	33
FAKAMATALA FAKAMAHINA MEI HE FAAMA IKA	33
FOOMU 5	35
TOHI KOLE KI HA LAISENI KI HE FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA [VAHE 18.01]	35
FOOMU 6	38
LAISENI 'O E FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA	38
FOOMU 7	41
TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI 'O HA FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA	41
FOOMU 8	42
TOHI KOLE KI HA LAISENI KE HU ATU KI TU'APULE'ANGA 'A E IKA FAAMA	42
FOOMU 9	44
LAISENI HU ATU KI TU'APULE'ANGA 'A E IKA	44
FOOMU 10	46
TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI HU ATU 'A E IKA FAAMA	46
TĒPILE 2	47
NGAAHI TOTONGI	47
TĒPILE 3	48
LISI 'O E NGAAHI FAFANGA KUO FAKANGOFUA'I KE FAKA'AONGA'I 'I HE FAAMA IKA	48
TĒPILE 4	49
LISI 'O E NGAAHI KEMIKALE MO E NGAAHI FAITO'O KI HE MONUMANU	

KUO FAKANGOFUA KE NGAUE'AKI 'I HE FAAMA IKA

49

Tonga

NGAAHI TU'UTU'UNI KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA 2022

'I HONO NGAUE'AKI 'a e ngaahi mafai kuo foaki 'i he kupu 41 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01], 'oku fa'u ai 'e he Minisita 'oku ne tokangaekina 'a e Toutai, 'i he loto ki ai 'a e Kapineti, 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni, pea hili hono fakatonutonu 'e he Fale Alea 'o Tonga 'i he 'aho 9 'o Novema 2023 'o fakatatau pea mo e mafai 'i he kupu 9 'o e Lao 'o e Pule'anga (Vahe 8.06) -

KONGA I - TALATEU

1 Hingoa nounou

'E ui 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni ko e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022.

2 'UHINGA'I LEA

'I he Tu'utu'uni ko 'eni tuku kehe ka fiema'u ha 'uhinga kehe 'i hono tu'unga –

“Lao” ‘oku ‘uhinga ki he Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01];

“faama ika” ‘oku ne ma'u 'a e 'uhinga tatau mo ia 'i he Lao;

“me'angaue Faama Ika” ‘oku ‘uhinga ki ha ngaahi me'a kuo fokotu'u, ngaahi naunau pe me'angaue 'i ha fa'ahinga fotunga 'a ia 'oku 'ikai ko ha konga 'o e 'ataakai fakaenatula 'oku ngaue'aki 'e he taha ma'u laiseni fakalalakaka faama ika ki he taumu'a 'o e faama ika;

“ofisa Faama Ika” ‘oku ‘uhinga ki ha 'ofisa toutai mo ha memipa 'o e polisi;

“CEO” ‘oku ‘uhinga ki he 'Ofisa Pule Ngaue 'oku ne tokangaekina 'a e Toutai;

“Koteki ‘alimentialisi” ‘oku ‘uhinga ki he fakatahataha’i ‘o e ngaahi tu’unga ki he me’atokoni ‘oku ngaue’aki fakavaha’apule’anga kuo fakatahataha’i ‘e he Polokalama fengau’e’aki ‘a e FAO/WHO ki he Ngaahi Tu’unga ki he Me’atokoni;

“founga fakahoko ngaue fakalahi” ‘oku ‘uhinga ki he founga ‘o e faama ika ‘oku siisi’i á e fiema’u pe ikai fiema’u ki ai ha kau ngaue, fafanga, me’angaue pe naunau ‘i he feitu’u faama ika;

“fafanga” ‘oku ‘uhinga ki ha ngaahi me’a ‘oku lava ke kai, kau ki ai ‘a e fafanga mo’ui, ‘a ia ‘oku ma’u me’atokoni mei ai ‘a e ngaahi me’amo’ui ‘i he vai pea ‘oku ne tanaki ‘a e ivi mo e/pe me’akai fakatupu ki he’enu me’atokoni;

“ika” ‘oku ne ma’u ‘a e ‘uhinga tatau mo ia ‘i he Lao;

“Ngaahi Tu’unga Haisini ‘o e Me’atokoni” ‘oku ‘uhinga ki he Tu’utu’uni Ngaue Fakavaha’apule’anga ki he Ngaahi Tu’unga Haisini ‘o e Me’atokoni ‘i he Koteki ‘alimentialisi;

“malu’i” ‘oku ‘uhinga ki ha tohi pe aleapa kuo fakamo’oni hingoa ki ai ha taha fakafounga ‘o ha kautaha fakapa’anga kuo fakamafai ‘i he Pule’anga;

“HACCP” ‘oku ‘uhinga ki ha Sivi’i ‘a e Ngaahi Fakatu’utamaki ‘i ha Feitu’u Mahu’inga ‘oku pule’i ‘a ia ‘oku ‘oatu ‘i he Koteki ‘alimentialisi;

“faka’ilonga hu’a ‘a e tahi” ‘oku ‘uhinga ki ha me’a pe ko ha feitu’u he matatahi ‘oku a’u mai ki ai ‘a e hu’a ‘a e tahi ‘i he taimi tau malie ‘a e tahi.

“founga fakahoko ngaue lalahi” ‘oku ‘uhinga ki he founga faama’i ‘o e ika ko ia ‘oku fiema’u ke ngaue’aki ‘a e ngaahi me’angaue pe naunau tu’unga ma’olunga ‘i ha fa’ahinga ‘i he feitu’u faama ika;

“ngaahi potutahi fakalotofonua” ‘oku ne ma’u ‘a e ‘uhinga tatau mo ia ‘i he Lao ki he Ngaahi Konga Tahī 2009;

“potutahi mamaha” ‘oku ‘uhinga ki he kongā tahi mamaha ‘o e sone mamaha;

“sone mamaha” ‘oku ‘uhinga ki he kongā fonua ‘oku ‘asi ‘i he taimi ‘oku hu’a pea mamaha ai;

“‘omai mei tu’apule’anga” ‘oku ‘uhinga ki he fe’unuaki fakavaha’apule’anga ‘a e ika ‘i he ngaahi ngaue faama ika fakakomesiale;

“me’amo’ui ‘i he vai” ‘oku ‘uhinga ki ha ika mo’ui pe fafanga mo’ui;

“Minisita” ‘oku ne ma’u ‘a e ‘uhinga tatau mo ia ‘i he Lao;

“Potungauē” ‘oku ‘uhinga ki he Potungauē ‘oku ne tokangaekina ‘a e toutai;

“WOAH” ‘oku ‘uhinga ki he Kautaha Fakamamani Lahi ki he Mo’ui Lelei ‘a e Monumanu;

“kongā tahi ki tu’a” ‘oku ‘uhinga ki ha kongā tahi ‘i he Pule’anga ni ‘oku ‘i lalo ‘i he faka’ilonga hu’a ‘a e tahi pea ‘oku ‘ikai ko ha ngaahi potutahi fakalotofonua;

“**tukuange ‘o e me’amo’ui ki tahi**” ‘oku ‘uhinga ki he founa ki hono tukuange ‘o ha me’amo’ui ‘i he potutahi mamaha, potutahi fakalotofonua pe konga tahi ki tu’a ‘o fakataumu’a ke toutai’i ‘i ha founa toutai fakapotopoto;

“**palani**” ‘oku ‘uhinga ki ha Palani Pule’i mo e Fakalakalaka ‘o e Faama Ika kuo pulusi ‘i he Kasete ‘i he kupu 4 ‘o e Lao mo ha palani felave’i mo e faama ika ‘a ia ‘e ala fa’u ‘e he Minisita mei he taimi ki he taimi; mo e

“**ngaue felave’i**” ‘oku ne ma’u ‘a e ‘uhinga tatau mo ia ‘i he Lao.

KONGA II – PALANI PULE’I MO E FAKALAKALAKA ‘O E FAAMA IKA

3 Fealea’aki

‘I he taimi hono teuteu’i pe toe vakai’i ‘o e Palani Pule’i mo e Fakalakalaka ‘o e Faama Ika, kuo pau ke alelea ‘a e Minisita mo e –

- (a) Ngaahi Potungau e mo e Kautaha ‘a e Pule’anga ‘oku nau kau ‘i he pule’i mo e fakalakalaka ‘o e faama ika, ‘i he’ene totonu, mo e
- (b) Kau faama ika, kau fakafofonga ‘o e ngaahi kautaha ‘a e kau faama ika, kau toutai, kau fakafofonga ‘o e ngaahi kautaha ‘a e kau toutai mo ha ni’ihi kehe pe ngaahi komiuniti ‘e ala kaunga ki ai ‘a e palani ko ia.

4 Kanotohi, toe vakai’i mo e ngaue’aki

(1) Kuo pau ke ‘i he Palani Pule’i mo e Fakalakalaka ‘o e Faama Ika ‘a e ngaahi fakamatala ko eni –

- (a) fakamatala puipuitu’a;
- (b) tu’unga ‘o e sekitoa faama ika ‘i Tonga;
- (c) ngaahi taumu’a ‘o e palani;
- (d) fakahokohoko ‘o e fa’ahinga me’amo’ui ‘i he vai ke faama’i;
- (e) fakakalakalasi ‘o e ngaahi ngaue faama ika, ‘o fakatatau ki he Ngaahi Tu’utu’uni ko eni;
- (f) fa’unga fakalao, kau ki ai ‘a e ngaahi ola mo e ngaahi taumu’a ‘oku fiema’u;
- (g) ngaahi ngaue kuo palani mo e vaha’a taimi ki hono fakahoko;
- (h) fakahoko ‘o e ngaahi founa mo e ngaahi founa pule’i;
- (i) ngaahi founa muimui’i mo e sivi, kau ki ai mo e ngaahi founa ki hono fakapapau’i mo e ngahai me’afua ala fua;
- (j) ngaahi kupu fengau’e’aki felave’i; mo e
- (k) fakamatala kehe, ‘i hono fiema’u.

- (2) 'O 'ikai ha filifilimanako ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e kupu 5 'o e Lao, 'e ngofua ke fakamahino 'e ha palani 'a e ngaahi feitu'u fe'unga ki ha fakalalakaka faama ika, 'o makatu'unga 'i he fakamatala fakasaienisi mo fakasosiale-faka'ekonomika falala'anga 'oku 'ataa pea fakakau ki hono vakai'i 'a e ngaahi ngaue lolotonga mo e kaha'u 'i he 'elia matatahi.
- (3) Kuo pau ke toe vakai'i 'a e palani 'i he ta'u 'e nima (5) kotoa pe pea fakatonotonu, 'o hange ko 'ene totonu, 'o muimui 'i he founga tatau kuo fokotu'u ki hono ngaue'aki.
- (4) Neongo 'a e tu'utu'uni-si'i (3) 'i 'olunga, kuo pau ke 'i ai ha vakai'i vaeua ta'u 'o e palani ke fakapapau'i ai ha ngaahi fakatonotonu mo e liliu iiki ki hono ngaue'aki.
- (5) Ko e Palani Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Faama Ika taki taha, mo e fakatonotonu taki taha 'o ia, kuo pau ke fakahu atu ki he Minisita ki he founga fakangofua ke kasete'i hili ia.

KONGA III - LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA

5 Fakakalasi 'o e ngaahi ngaue faama ika

- (1) 'Oku vahevahe 'a e ngaahi ngaue faama ika ki he ngaahi kalasi 'e tolu (3) 'o makatu'unga 'i he ngaahi fakatamaki ki he 'ataakai 'oku feku'aki mo ia, 'o hange ko eni –
 - (a) Kalasi A ki he ngaahi ngaue 'oku si'isi'i hono nunu'a ki he 'ataakai;
 - (b) Kalasi B ki he ngaahi ngaue 'oku 'ikai fu'u lahi hono nunu'a ki he 'ataakai; mo e
 - (c) Kalasi C ki he ngaahi ngaue 'oku lahi hono nunu'a ki he 'ataakai;
- (2) Kuo pau ke faka'uhinga'i 'a e anga 'o e kalasi taki taha kuo fakaha 'i he tu'utu'uni-si'i (1) 'i he Palani Pule'i mo e Fakalalakaka 'o e Faama Ika.

6 Tohi kole ki ha laiseni fakalalakaka faama ika

- (1) Kuo pau ki ha taha, ni'ihii pe kautaha 'oku nau loto ke fakahoko ha ngaahi ngaue faama ika pe felave'i mo e faama ika ke kole ha laiseni ke foaki 'e he Minisita 'o fakatatau ki he Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni.
- (2) Kuo pau ko ha tohi kole ki ha laiseni fakalalakaka faama ika ke –
 - (a) fakahoko 'o fakatatau mo e ngaahi tu'utu'uni 'i he Lao pea 'oatu ia ki he Minisita 'i he Foomu 1 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'oatu fakataha mo e totongi kuo fakamahino 'i he Tepile 2.
- (3) Kuo pau ke 'oatu fakataha ha tohi kole ki ha laiseni fakalalakaka faama ika mo e ngaahi tohi ko eni –

- (a) ha tatau 'o e tohi ma'u 'api fekau'aki, kapau ko e ngaue faama ika 'e fakahoko 'i ha kelekele 'a e Pule'anga, ha tatau 'o e lisi ko ia pe ko ha fakamatala mei he Potungae Fonua 'oku 'ataa 'a e keleke ki he faama ika, 'i hono tu'utu'uni 'i he kupu 13(3) 'o e Lao;
- (b) ha lipooti Fakafuofua 'o e Uesia ki he 'Atakai (EIA) 'i hono tu'utu'uni 'i he kupu 13(4) 'o e Lao;
- (c) ha laiseni pisinisi kuo foaki 'e he ma'u mafai totonu; 'i hono ala ngaue'aki;
- (d) ha lipooti 'o ha fakatotolo fakatekinikale ki he tu'unga malava ke fakahoko 'o e ngaue;
- (e) ha palani pisinisi, kau ki ai ha lipooti 'o ha fakatotolo ki he tu'unga malava ke ngaue -faka'ekonomika fakasosiale lelei;
- (f) ha palani malu fakaesino 'i he vai ki he kalasi B mo e C; mo
- (g) ha toe fakamatala 'e fiema'u 'e he Minisita 'o fakatatau ki he kupu 13(5) 'o e Lao.

7 Foaki 'o ha laiseni fakalalakala faama ika

- (1) Fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni kuo fakahoko 'o fakatatau mo e kupu 15 'o e Lao, 'e ngofua ke foaki 'e he Minisita ha laiseni fakalalakala faama ika –
 - (a) 'i he Foomu 2 'o e Tepile 1 ki he kalasi totonu 'o e ngaue faama ika, 'o makatu'unga 'i he anga kuo faka'uhinga'i 'i he Palani ki he Pule'i mo e Fakalalakala 'o e Faama Ika pea 'i hono tu'utu'uni 'i he lipooti Fakafuofua 'o e Uesia ki he 'Atakai; pea
 - (b) 'i hono totongi 'a e totongi felave'i ki he Kalasi ko ia kuo fakamahino pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ke fakaha 'i he laiseni taki taha 'a e vaha'a taimi fakalao, 'a ia kuo pau 'e 'ikai lahi hake 'i he ta'u 'e hongofulu (10).

8 Fakafo'ou 'o e laiseni fakalalakala faama ika

Kuo pau ko ha tohi kole ki he fakafo'ou 'o ha laiseni fakalalakala faama ika ke –

- (a) fakahoko 'i he Foomu 3 'o e Tepile 1; pea
- (b) 'oatu fakataha mo e totongi kuo fakamahino 'i he Tepile 2.

9 Ngaahi tu'unga 'o e laiseni

Kuo pau ke fakatatau 'a e ngaahi laiseni fakalalakala faama ika kotoa kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko eni ki he ngaahi tu'unga fakalukufua pea ki ha ngaahi tu'unga kehe 'e ala fakamahino'i 'i he Lao, 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko eni pe 'e he Minisita –

- (a) ke tauhi 'e he taha faama ika 'a e ngaahi lekooti faka'aho 'o e kotoa 'o e ngaahi ngaue fakatupu mo felave'i mo ia;

- (a) ke 'oatu 'e he taha faama ika 'a e ngaahi fakamatala fakamahina 'o e kotoa 'o e ngaahi ngaue fakatupu mo felave'i mo ia ki he CEO 'i he Foomu 4 'o e Tepile 1.

KONGA IV – HU MAI MO E 'OMAI MEI TU'APULE'ANGA 'O E NGAahi ME'AMO'UI 'I HE VAI MO E IKA MULI

10 Hu mai mo e 'omai mei tu'apule'anga 'o e ngaahi me'amo'ui 'o e vai

- (1) Kuo pau ke 'oatu ha tohi kole 'e ha taha 'oku ne taumu'a ke hu mai ki he Pule'anga pe 'omai mei tu'apule'anga ki he 'ataakai 'o e vai 'a e ngaahi me'amo'ui 'o e vai ki he Minisita, 'i he foomu kuo tu'utu'uni, 'o kole ha fakamafai 'i he kupu 30(1) 'o e Lao.
- (2) 'E ngofua ke tu'utu'uni 'e he Minisita ke 'oatu 'e he taha kole ha 'Analaiso Uesia 'o e Hu mai (IRA) pe ha Lipooti Fakafuofuoa 'o e Uesia ki he 'Atakai (EIA), pe fakatou'osi, 'o makatu'unga 'i hono fakakaukau'i 'o e ngaahi tu'unga ko eni –
- (a) fonua tupu'anga 'o e ngaahi me'amo'ui 'o e vai ke 'omai mei tu'apule'anga;
- (b) fa'ahinga 'o e ngaahi me'amo'ui 'o e vai ke 'omai mei tu'apule'anga;
- (c) tu'unga 'o e mo'ui 'a e sipinga ke 'omai mei tu'apule'anga; pea
- (d) mo ha ngaahi me'a kehe fekau'aki mo ia.
- (3) Kuo pau ke 'oatu fakataha ha tohi kole ki ha fakamafai ke hu mai ha ngaahi me'amo'ui 'o e vai mo e ngaahi tohi ko eni kuo foaki 'e he ngaahi ma'u mafai totonu 'o e fonua tupu'anga –
- (a) tohi fakamo'oni ki he ma'a pe mo'ui 'o ha 'akau, 'i he'ene totonu;
- (b) ngaahi ola 'o e sivi mei he loki fekumi kapau ko e fa'ahinga 'oku uesia 'e he ngaahi mahaki 'oku lisi 'i he WOA; mo e
- (c) ngofua hu atu fakalao; mo
- (d) ha ngaahi tohi kehe 'oku fekau'aki mo ia.
- (4) 'E ngofua ke foaki 'e he Minisita ha fakamafai ke hu mai ha ngaahi me'amo'ui 'o e vai, 'i hono totongi 'o e ngaahi totongi kuo tu'utu'uni, kapau 'oku ne fiemalie ko e hu mai 'e lelei ki he fakalalakalaka faama ika 'i Tonga pea 'oku 'ikai ke ne hoko ko ha fakatu'utamaki ki he 'ekonomika 'a e fonua, ki he me'amo'ui kehekehe mo e 'ataakai pe ki he mo'ui 'a e kakai.

11 Hu mai mo e 'omai mei tu'apule'anga 'o e ika muli

- (1) Kuo pau ke fakahu atu ha tohi kole 'e ha taha 'oku ne taumu'a ke hu mai ki he Pule'anga pe 'omai mei tu'apule'anga ki he 'ataakai 'o e vai ha ika muli ki he CEO 'i he foomu kuo tu'utu'uni, 'o kole 'a e fakamafai 'i he kupu 28 'o e Lao.

- (2) 'E ngofua ke ngaue'aki 'e he Minisita 'a e ngaahi fakahinohino ki he malu 'a e me'a mo'ui ki hono 'omai mei tu'apule'anga 'o e ngaahi fa'ahinga me'amo'ui 'o e vai mei muli, 'i he'ene fealea'aki mo e ma'u mafai fe'unga 'oku pule 'i he kolonitini mo e malu 'o e me'amo'ui.
- (3) 'E ngofua ke kau ki he ngaahi fakahinohino ko eni 'a e fakamatala ko eni –
 - (a) lisi 'o e fa'ahinga me'amo'ui 'o e vai kuo fakamafai ke 'omai mei tu'apule'anga;
 - (b) lisi 'o e ngaahi fonua tupu'anga pe ngaahi ma'u mafai fe'unga kuo fakamafai;
 - (c) lisi 'o e ngaahi me'amo'ui fakatupu mahake he vai ke muimui'i;
 - (d) ngaahi founa ngaue mo e ngaahi ngaue kolonitini; mo e
 - (e) ngaahi founa 'Analaiso Uesia 'o e Hu Mai.
- (4) Kuo pau ko ha laiseni, ngofua, fakangofua pe fakamafai kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko eni 'a ia 'oku felave'i mo ha ika 'a ia ko ha me'amo'ui kuo liliu hono natula, ke fakatatau ki ha tu'utu'uni 'oku ala ngaue'aki 'e he Lao ki he Malu 'o e Ngaahi Me'amo'ui, pea fakatatau ki ha makatu'unga, tu'unga pe tu'utu'uni kuo fokotu'u pe hilifaki 'e he Komiti Fale'i Fakafonua ki he Malu 'o e Me'amo'ui.

KONGA V – NGAahi TU'UTU'UNI MO E NGAahi TU'UNGA KI HE FAAMA, FAKATUPU-MO E HU ATU

12 Ngaahi founa faama

- (1) 'E ngofua ke ngaue'aki 'e he CEO 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o fakatatau mo e kupu 10 'o e lao, 'o fakamahino'i 'a e ngaahi tu'unga faama mo e ngaahi founa lelei taha ki hono pule'i 'o ha faama faama ika, 'o ha koloa faama ika pau pe ngaahi ngaue faama ika 'i Tonga, 'o makatu'unga 'i he ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa fakavaha'apule'anga.
- (2) Ko e ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa lelei taha 'oku lave ki ai 'a e tu'utu'uni-si'i (1) 'e ala ngaue'aki ki he ngaahi me'a ko eni –
 - (a) fili 'o e feitu'u, kau ki ai 'a e ngaahi fokotu'utu'u faksone ki he ngaahi koloa pau;
 - (b) faka'ilonga mo e malu'i 'o ha faama ika;
 - (c) fa'ahinga me'amo'ui, kau ki ai 'a e tupu'anga 'o e fa'ahinga me'amo'ui;
 - (d) lahi 'o e ngaahi me'amo'ui ke tauhi, kau ki ai 'a e lahi taha 'o e me'a 'e lava ke fua 'o 'uhinga ki he lahi 'o e ngaahi me'amo'ui 'o e vai ki he 'elia/voliume fakatupu;

- (e) fafanga, kau ki ai 'a e fa'ahinga mo e tupu'anga 'o e ngaahi fafanga kuo fakamafai ki he fa'ahinga pau kuo faama'i lolotonga 'enua ngaahi siakale mo'ui 'o fakatatau mo e Tepile 3 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ko eni;
- (f) ngaue'aki 'o e ngaahi kemikale mo e ngaahi faito'o ki he monumanu 'i he faama ika 'o fakatatau ki he Tepile 4;
- (g) tokangaekina 'o e veve, kau ki ai 'a e ngaahi founa mo e ngaahi palani pau ki hono tokanga'i 'a e ngaahi veve fefeka mo e vai 'uli 'e fakatupu lolotonga 'a e ngaahi ngaue faama;
- (h) ngaue'aki 'o e kekelele mo e vai, kau ki ai hono faito'o 'o e vai mo e ngaahi tu'utu'uni ki hono sivi;
- (i) tauhi lekooti 'o e ngaahi ngaue faama, ngaahi me'a ke ngaue'aki; mo
- (j) ha me'a kehe fekau'aki mo ia.

13 Fe'ave'aki, fakatupu mo e hu atu

- (1) 'E ngofua ke ngaue'aki 'e he CEO 'a e ngaahi tu'utu'uni 'o fakatatau mo e kupu 10 'o e Lao, 'o fakamahino 'a e ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa lelei taha ki hono fe'ave'aki, fakatupu mo e hu atu 'o e ika Faama Ika mo e ngaahi koloa ika Faama Ika, 'o makatu'unga 'i he ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa fakavaha'apule'anga.
- (2) Ko e ngaahi tu'unga mo e ngaahi founa lelei taha 'oku lave ki ai 'a e tu'utu'uni-si'i (1) 'e ala ngaue'aki ki he ngaahi me'a ko eni –
 - (a) fe'ave'aki, fa'o, teuteu'i, ngaohi, fakapoloka mo e fakavaia 'a e poloka 'o e ika mo e ngaahi koloa mei he ika;
 - (b) tauhi, fe'ave'aki mo e fakahifo 'o e ika mo e ngaahi koloa mei he ika;
 - (c) fokotu'u 'o e ngaahi faka'ilonga 'i he ika mo e ngaahi koloa mei he ika 'a ia 'oku taumu'a ke hu atu;
 - (d) leipolo 'o e ika mo e ngaahi koloa mei he ika; mo
 - (e) ha me'a kehe fekau'aki mo ia.

KONGA VI – LAISENI KI HE FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA

14 Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama

- (1) Kuo pau he'ikai ngofua ki ha taha ke ne fakalele ha fale ngaohi'anga ika faama 'oka 'ikai 'i ai ha laiseni kuo foaki 'e he CEO.
- (2) Kuo pau ke toki foaki pe 'a e Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama ki ha taha, ni'ihi pe kautaha 'oku ne ma'u ha laiseni fakalalakala faama ika 'oku kei fakalao.

15 Tohi kole ki ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama

- (1) Kuo pau ko e tohi kole ki ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama ke -
 - (a) fakahoko ki he CEO 'i he Foomu 5 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'oatu fakataha mo e totongi pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ke 'oatu fakataha 'a e foomu tohi kole mo e ngaahi tohi ngaue ni -
 - (a) ko ha tatau 'o e tohi ma'u 'api ki he 'elia ke faka'aonga'i ki he ngaue'anga;
 - (b) ko ha fa'ahinga faka'ataa ki he malu 'o e 'ataakai mo e me'atokoni, 'i hono ala ngaue'aki;
 - (c) ko ha laiseni pisinisi, 'i hono ala ngaue'aki;
 - (d) ko ha ako ki he malava ke fakahoko fakatekinikale;
 - (e) ha palani pisinisi, kau ki ai ha ako ki he malava ke mo'ui fakasosiale-faka'ekonomika;
 - (f) ko ha palani HACCP, kapau 'e fiema'u, makatu'unga 'i ha 'analaiso fakatu'utamaki ki he malu 'o e me'atokoni 'i he ika 'oku taumu'a ke ngaohi; pea
 - (g) mo ha to e ngaahi tohi ngaue 'oku fiema'u 'e he CEO, 'o kau ai ha lipooti sivi 'o e feitu'u ke faka'aonga'i ki he ngaue'anga.

16 Foaki 'o ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama

- (1) 'E ngofua ki he CEO ke ne foaki ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama -
 - (a) 'i he Foomu 6 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'i hono totongi 'a e totongi pau kuo fakamahino pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ko e katoa 'o e ngaahi Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni, tuku kehe kapau kuo fakafoki kimu'a, 'e kei 'aonga 'i ha vaha'a taimi ko e mahina 'e hongofulu-ma-ua (12) mei he 'aho na'e foaki ai.

17 Ngaahi vakai'i makehe

'I hano vakai'i 'o ha tohi kole ki ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama, kuo pau ke fakatokanga'i 'e he CEO 'a e ngaahi me'a ni -

- (a) ko e ngaahi tohi ngaue mo e ngaahi lipooti sivi 'oku fiema'u 'i he Tu'utu'uni 15(2);
- (b) ko e malava 'a e taha kole ke fakakakato 'a e ngaahi tu'utu'uni mo e ngaahi tu'unga kuo tu'utu'uni;
- (c) ko e ngaahi fiema'u 'oku fakahoko 'i he lao ki he malu 'o e me'atokoni mo e 'ataakai;
- (d) fakapapau'i ko e taha fakahoko ngaue ko ha taha 'oku taau mo fe'unga; pea

- (e) mo ha me'a kehe 'oku pehe 'e he CEO 'oku fiema'u pe 'e ala tu'utu'uni 'i he Ngaahi Tu'utu'uni mei he taimi ki he taimi.

18 Fakafou 'o ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama

- (1) Kuo pau ko e tohi kole ke fakafou ha Laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama ke –
- (a) fakahu atu ki he CEO 'i he Foomu 7 'i he Tepile 1; pea
- (b) 'oatu fakataha mo e totongi pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ke vakai'i 'a e kotoa 'o e ngaahi tohi kole ki he fakafou 'i he founa tatau mo ia 'o ha tohi kole fo'ou.

19 Ngaahi tu'unga 'o e laiseni

Kuo pau ko e kotoa 'o e ngaahi laiseni ki he fale ngaohi'anga ika faama 'oku foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni ke fakatatau ki he ngaahi tu'unga fakalukufua ko eni, 'o tanaki atu ki ha to e ngaahi tu'unga kehe 'e fakamahino pau 'e he CEO –

- (a) ke fakahoko 'e he taha ngaohi 'o e ngaue'anga 'a e Palani HACCP, 'i he taimi 'oku fiema'u ai 'a e palani ko ia;
- (b) ke tauhi faka'aho 'a e ngaahi lekooti 'oku tonu 'i he ngaahi foomu ko ia 'e ala fiema'u 'e he CEO, fekau'aki mo e ngaahi ngaue 'oku fakahoko 'i he fale ngaohi'anga, kau ai mo e ngaahi lekooti 'o e feitu'u tupu'anga, 'aho, lahi, fa'ahinga mo e tu'unga lelei 'o e ika 'i hono ma'u mai, ngaohi, fakatau atu mo hu atu, mo ha to e fakamatala kehe 'e ala fiema'u 'e he CEO;
- (c) ke faka'ataa 'a e ngaahi lekooti kotoa ke sivi'i 'i ha fa'ahinga taimi pe 'e ha 'Ofisa Faama Ika kuo fokotu'u 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni;
- (d) ke faka'ataa 'a e kau 'Ofisa Faama Ika kuo fokotu'u 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni ki he fakamatala mo e ngaahi lekooti, pea fakangofua ke nau fakahoko ha ngaahi sivi mo e ngaahi fakatotolo faka'aho 'o e feitu'u ngaue'anga;
- (e) ke fakahu atu 'e he taha ngaohi 'o e ngaue'anga ha fakamatala fakamahina 'o e ngaahi ngaue kotoa pe 'oku fakahoko ki he CEO;
- (f) ke fai pau 'a e taha ngaohi 'o e ngaue'anga ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi tu'utu'uni ki he malu 'o e me'atokoni, pea muimui'i mo hiki 'a hono fakahoko 'o e ngaahi tu'unga ko ia 'o fakatatau ki he Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni; pea
- (g) ke fai pau 'a e taha ngaohi 'o e ngaue'anga ki ha ngaahi fiema'u fakalao kehe 'e ala ngaue'aki.

KONGA VII – LAISENI HU ATU ‘O E IKA FAAMA

20 Laiseni hu atu ‘o e ika faama

- (1) Kuo pau he'ikai ke 'i ai ha taha te ne hu atu ha ika Faama pe koloa ika Faama 'oka 'ikai 'i ai ha laiseni kuo foaki 'e he CEO.
- (2) Kuo pau ke toki foaki pe ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama ki ha taha, ni'ihi pe kautaha 'oku nau ma'u ha laiseni fakalalakalaka faama ika 'oku kei fakalao.

21 Tohi kole ki ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama

- (1) Kuo pau ko e tohi kole ki ha laiseni hu atu ‘o e ika faama ke -
 - (a) fakahu atu ki he CEO 'i he Foomu 8 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'oatu fakataha mo e totongi pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ke 'oatu fakataha 'a e foomu tohi kole mo e ngaahi tohi ngaue ni –
 - (a) ha laiseni pisinisi, 'i hono ala ngaue'aki; pea
 - (b) ha palani pisinisi, kau ki ai ha ako ki he malava ke mo'ui fakasosiale-faka'ekonomika mo e fakamaketi 'o e feitu'u.

22 Foaki 'o ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama

- (1) 'E ngofua ki he CEO ke ne-
 - (a) foaki ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama 'i ha Foomu 9 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'i hono totongi 'o e totongi felave'i kuo fakamahino pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ko e kotoa 'o e ngaahi laiseni hu atu ‘o e ika faama kuo foaki 'i he ngaahi Tu'utu'uni ni, tukukehe kapau kuo kaniseli ia kimu'a 'e kei 'aonga 'i ha vaha'a taimi ko e mahina 'e hongofulu-ma-ua (12) mei he 'aho na'e foaki ai.

23 Fakafo'ou 'o ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama

- (1) Kuo pau ko e tohi kole ke fakafo'ou ha Laiseni hu atu ‘o e ika faama ke –
 - (a) fa'u 'i he Foomu 10 'o e Tepile 1; pea
 - (b) 'i hono totongi 'o e totongi felave'i kuo fakamahino pau 'i he Tepile 2.
- (2) Kuo pau ke vakai'i 'a e tohi kole kotoa ki he fakafo'ou 'i he founga tatau mo ia 'o ha tohi kole fo'ou.

24 Ngaahi tu'unga 'o e laiseni

Ko e katoa 'o e ngaahi laiseni hu atu ‘o e ika faama kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni 'oku fakatatau ia ki he ngaahi tu'unga ko eni –

- (a) ke ngaohi 'a e Ngaahi koloa ika faama 'i ha fale ngaohi'anga ika faama kuo laiseni 'o fakatatau ki ha Palani HACCP ngaue lelei, kapau 'e fiema'u ki he ika pe koloa ika 'oku fakataumu'a ki he hu atu;
- (b) ke teuteu'i 'a e Palani HACCP 'e ha taha na'e ako'i ki hono ngaue'aki 'o e Ngaahi Tu'utu'uni HACCP pe ko ha inisipekita ki he malu 'o e ika;
- (c) ke tauhi 'a e ngaahi lekooti faka'aho 'oku tonu 'i he ngaahi foomu ko ia 'e ala fiema'u 'e he CEO, fekau'aki mo e fakamaketi 'o e feitu'u 'oku hu atu ki ai, ko e lahi mo e mahu'inga 'o e ngaahi me'a 'oku hu atu, pea mo e feitu'u tupu'anga 'o e koloa faama ika, mo ha to e fakamatala kehe 'e ala fiema'u 'e he CEO;
- (d) ke faka'ataa 'a e ngaahi lekooti ke sivi'i 'i ha taimi pe 'e ha 'Ofisa Faama Ika kuo fokotu'u 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni;
- (e) ke faka'ataa 'a e kau 'Ofisa Faama Ika kuo fokotu'u 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni ki he fakamatala mo e ngaahi lekooti, pea fakangofua ke nau fakahoko ha ngaahi sivi mo e ngaahi fakatotolo faka'aho 'o e feitu'u hu atu;
- (f) ke fakahu atu 'e he taha hu atu ha fakamatala fakamahina 'o e ngaahi ngaue hu atu kotoa pe 'oku fakahoko ki he CEO;
- (g) kuo fakahaa'i 'e he taha hu atu 'a 'ene malava mo e ngaue faka'utumauku ke fakakakato 'a e ngaahi tu'unga malu ki he me'atokoni kuo tu'utu'uni lolotonga 'a e ngaue 'oku fakahoko ki he hu atu; pea
- (h) 'oku a'usia 'e he ika pe ngaahi koloa ika ha ngaahi fiema'u pē 'o e maketi felave'i 'i muli.

25 Fakamo'oni'i 'o e Ngaahi hu atu 'o e ika faama

- (1) Kuo pau ke fakamo'oni'i 'a e ngaahi koloa mei he faama ika ko ha ngaahi koloa faama ika 'e ha 'Ofisa Faama Ika. Kuo pau ke makatu'unga 'a e fakamo'oni 'i ha ngaahi fakamo'oni fakapotopoto ko e tupu 'a e koloa mei he faama ika (hange ko 'eni, 'i ha faka'ilonga fakaenatula pe fakatu'asino, pe 'i ha 'atita pe sivi'i 'a e ngaahi lekooti hono ngaohi) pea 'oku 'ataa mei he ngaahi mahaki 'oku lisi 'i he WOA. H.
- (2) Kuo pau ko e kotoa 'o e ika faama mo e ngaahi koloa ika faama 'oku hu atu mei he Fonua ko Tonga 'e 'oatu fakataha ia mo e ngaahi tohi ngaue ni –
 - (a) ngofua hu atu kuo foaki 'e he CEO;
 - (b) ko e ngofua CITES, 'i hono ala ngaue'aki;
 - (c) tohi fakamo'oni ki he ma'a pe mo'ui 'o ha 'akau 'i hono ala ngaue'aki;
 - (d) ko ha faka'ataa 'i he malu 'o e me'atokoni ki he ika mo e ngaahi koloa ika 'oku fakataumu'a ki he ma'ume'atokoni 'a e tangata; pea
 - (e) mo ha tohi ngaue kehe 'e ala fiema'u 'e he fonua hu mai.

26 Ngofua Hu atu

- (1) 'Oku fiema'u 'a e taha kotoa pe 'oku ma'u laiseni hu atu 'o e ika faama ke ne ma'u ha ngofua mei he CEO ki he hu atu kotoa pe 'o ha ika faama pe koloa ika faama.
- (2) Ko e ngaahi totongi ki he foaki 'o ha ngofua hu atu mo e ngaahi tohi fakamo'oni 'e 'oatu 'aki 'oku tu'utu'uni 'i he Tepile 2 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ni.

KONGA VIII – TU'UNGA LELEI MO E MALAVA KE MUIMUI'I 'A E NGAahi KOLOA FAAMA IKA

27 Fakamo'oni'i 'o e tu'unga lelei

- (1) Kuo pau ke hoko 'a e Minisitā ko e sino fakamo'oni'i 'o e ngaahi ngāue faama ika mo e ngaahi fale ngaohi'anga 'o e ika faama , tukukehe ka tu'utu'uni kehe 'a e Minisitā.
- (2) Tuku kehe 'a e tu'utu'uni-si'I (1), 'e ngofua ki he ngaahi sino fakamo'oni'i kuo tali fakavaha'apule'anga ke fakamo'oni'i 'a e ngaahi ngāue faama ika mo e ngaahi fale ngaohi'anga ika faama, 'i hono lava 'o ngāue'aki.
- (3) Kuo pau ke fua 'e he taha fakalele faama ika pē taha ngaohi ika 'o e faama ika 'a e ngaahi fakamole ki he kole fakamo'oni'i 'o e tu'unga lelei 'o e ngaahi koloa ika faama.

28 Malava ke muimui'i

- (1) Ko e fatongia ia 'o e kau fakalele faama ika mo e kau ngaohi ika 'o e faama ika mo e kau hū atu ke tauhi 'a e ngaahi lekooti fakatupu, ngaohi, mo e hū atu, 'i hono lava 'o ngāue'aki, ki ha vaha'a taimi 'o 'ikai si'i hifo 'i he ta'u 'e nima (5) ki he ngaahi taumu'a 'o e malava ke muimui'i.
- (2) 'I hono tānaki atu ki he ngaahi fakamatala kuo kole 'i he Ngaahi Tu'utu'uni 9, 19(b) mo e 24(c), kuo pau ke tauhi, 'e he kau fakalele faama ika mo e kau ngaohi ika 'o e Faama Ika mo e kau hū atu, 'i hono lava ngāue'aki, 'a e ngaahi lekooti 'o e ngaahi fakamatala ko 'eni –
 - (a) lahi 'o e fakatupu 'i he ta'u;
 - (b) mahu'inga 'o e fakatupu 'i he ta'u;
 - (c) tokolahi 'o e mate 'i he ta'u;
 - (d) ma'u me'atokoni fafanga 'i he ta'u;
 - (e) lahi mo e mahu'inga 'o e ngaohi 'i he ta'u; mo e
 - (f) lahi mo e mahu'inga 'o e hū atu 'i he ta'u, 'o fakakau atu mo e fakamāketi 'o e feitu'u 'e 'ave ki ai.

- (3) 'Oku totonu ke 'atā 'a e ngaahi lekooti ke tokanga'i 'e he Potungāue, 'i he taimi pea kapau 'e kole.
- (4) Kuo pau ki he kotoa 'o e ngaahi koloa faama ika mei ha fale ngaohi'anga ika faama ke kouti taau ki he ngaahi taumu'a 'o e malava ke muimui'i.

KONGA IX – FAKAHOKO

29 Vahe'i 'o e kau 'ofisa faama ika

Kuo pau ke vahe'i heni 'a e kau 'ofisa faama ika 'o fakatatau ki he kupu 31 'o e Lao.

30 Ngaahi mafai mo e fatongia 'o e kau 'Ofisa Faama Ika

'I he tānaki atu ki he ngaahi mafai kuo tuku mai 'i he Lao, 'e ngofua ki he Kau 'Ofisa Faama Ika 'o 'ikai mo ha tohi fekau ke –

- (a) kole ki he taha ngaohi ika faama pē taha hū atu ha ngaahi fakamatala 'i he fai pau ki he ngaahi fatongia kuo hilifaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni;
- (b) toutou fakahoko ha vakai'i mo e 'atita 'o e ngaahi fale ngaohi'anga ika faama mo e ngaahi feitu'u hū atu 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga fakavaha'apule'anga ki he malu 'o e me'atokoni mo e malu ki he me'a mo'ui;
- (c) toutou fakahoko 'a e to'o sipinga mo e sivi'i 'o e ika;
- (d) to'o, pea tauhi 'a e ika 'oku 'ikai malu ki he ma'u me'atokoni;
- (e) fakahoko ha ngaahi vakai'i 'o e ngaahi fale ngaohi'anga ika faama mo e feitu'u hū atu, 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni; pea
- (f) fakapapau'i 'a e fai pau ki he ngaahi tu'utu'uni mo e tu'unga kuo tu'utu'uni, 'o kau ki ai mo e me'a ko ia 'i he fonua 'oku ne hū mai, 'i he'ene taau.

31 Fakata'e'aonga'i mo e ta'ofi fakataimi 'o e laiseni

- (1) 'I hono tānaki atu ki he ngaahi makatu'unga kuo tuku mai 'i he Lao, 'e ngofua ki he CEO ke ne fakata'e'aonga'i pē ta'ofi fakataimi ha laiseni kuo foaki atu 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni 'o kapau ko e taha ma'u laiseni kuo –
 - (a) fakahalaia'i ko e maumau'i 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni;
 - (b) 'ikai fai pau ki ha tu'unga pē makatu'unga 'o 'ene laiseni pē tohi fakamafai'i; pe
 - (c) fakahalaia'i ki ha hia 'i he Lao.

- (2) 'E ngofua ki he CEO ke ne fakata'e'aonga'i pē ta'ofi fakataimi ha laiseni kuo foaki atu 'i he ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni 'o kapau –
- (a) 'i he felave'i mo ha laiseni langa fakalalakaka faama ika pē ha laiseni ki he ngaahi'anga ika faama, 'oku te'eki ke kamata 'a e ngaahi ngāue faama'i pē ngaahi 'i loto 'i he ta'u 'e taha (1) mei hono foaki atu 'o e laiseni; pe
- (b) 'i he felave'i mo e laiseni hū atu pe ngofua hū mai, 'oku te'eki ke hū atu pe hū mai ha ngaahi koloa faama ika 'i ha vaha'a taimi hokohoko 'ikai toe si'i hifo 'i he mahina 'e hiva (9).

32 Ngaahi Tangi

- (1) Ko ha taha 'oku mamahi koe'uhi –
- (a) ko e 'ikai foaki pe fakafo'ou 'e he Minisita ha taha 'o e laiseni pe fakamafai 'oku ala foaki 'e he Minisita; pe
- (b) to'o fakataimi 'o ha laiseni 'e he Minisita 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni, 'e ngofua ke tangi ki he Kapineti 'aki-
- (i) 'ene fakahu atu 'i he tohi 'a 'ene tangi 'i loto 'i he 'aho 'e 7 mei he 'aho na'a ne ma'u ai 'a e tu'utu'uni; pe
- (ii) kuo pau ki he Kapineti ke ne fakahoko ha'ane tu'utu'uni fekau'aki mo e tangi 'i loto 'i ha 'aho 'e 14 mei he 'aho na'a ne ma'u ai 'a e tohi tangi.
- (2) Ko ha taha 'oku mamahi koe'uhi-
- (a) ko e 'ikai ke foaki pe fakafo'ou 'e he CEO ha taha 'o e laiseni, fakamafai pe ngofua 'oku ala foaki 'e he CEO 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni; pe
- (b) kaniseli pe to'o fakataimi 'o ha laiseni 'e he CEO 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ni, 'e ngofua ke tangi ki he Minisita 'aki –
- (i) 'ene fakahu atu 'i he tohi 'a 'ene tangi 'i loto 'i he 'aho 'e 7 mei he 'aho na'a ne ma'u ai 'a e tu'utu'uni; pe
- (ii) kuo pau ki he Minisita ke ne fakahoko ha'ane tu'utu'uni fekau'aki mo e tangi 'i loto 'i ha 'aho 'e 14 mei he 'aho na'a ne ma'u ai 'a e tohi tangi.
- (3) Kuo pau ke aofangatuku 'a e tu'utu'uni 'a e Kapineti pe ko e Minisita ki ha tangi 'oku fakahoko 'i he tu'utu'uni si'i (1) mo e (2) 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ni.

33 Ngaahi hia mo e tautea fakalukufua

- (1) Ko ha taha 'oku ne maumau'i ha tu'utu'uni 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni pē maumau'i 'a e Ngaahi Tu'unga mo e Makatu'unga 'o e laiseni 'oku ne fakahoko ngāue 'aki 'oku ne fakahoko 'a e hia.

- (2) Ko ha taha 'oku ne fakahoko ha hia 'oku 'ikai tu'utu'uni ki ai ha tautea kehe 'oku ne ala mo'ua ki ha tautea pa'anga 'oku 'ikai lahi hake 'i he \$10,000.00.

34 Fa'ao 'o e me'angāue mo e ika

- (1) Kapau 'e fakahoko 'e ha taha ha hia 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni pea fakahalaia'i, kuo pau ke fa'ao 'e he Pule'anga pē 'i ha tu'utu'uni 'a e Fakamaau'anga ha, vaka, me'alele, fakataha mo e me'angāue, ika kuo to'o, ngaahi koloa, uta mo e lolo 'utu, na'e ngāue'aki 'i he fakahoko 'o e hia pē felave'i mo e hia na'e fakahoko.
- (2) Fakatatau ki he tu'utu'uni-si'i (1), kapau kuo fakahalaia'i ha taha ki ha hia 'i he ngaahi tu'utu'uni 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni, 'e ngofua ki he Fakamaau'anga ke fa'ao –
- (a) ha ika faama pē koloa ika na'e ngāue'aki 'i he fakahoko 'o e hia; pe
- (b) ha naunau, naunau fale pē me'angāue (equipment), ngaahi me'angāue (instruments) pē me'angāue (appliances) na'e ngāue'aki 'i he fakahoko 'o e hia.
- (3) 'Oku ala fa'ao 'a e pa'anga mei hono fakatau atu 'o ha ika Faama, ngaahi koloa ika pē ha ngaahi me'a 'oku natula maumau vave 'i he founga tatau 'o hange ko ia 'i he tu'utu'uni-si'i (1) 'i 'olunga.

KONGA X – ME'A KEHE

35 'Ikai fe'ave'aki 'o e ngaahi laiseni

'Oku 'ikai ngofua ke fe'ave'aki 'a e kotoa 'o e ngaahi laiseni mo e fakamafai kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni.

36 Fakakaukau'i 'o e ngaahi tohi kole 'i loto 'i ha vaha'a taimi fakapotopoto

Tuku kehe kapau ko e toloi 'o e fakakaukau'i 'o e tohi kole koe'uhi ko e 'ikai lava 'e ha taha kole ke tuku atu 'a e ngaahi fakamatala kuo kole 'e he Minisitā pe CEO, kuo pau ke fakahoko 'e he CEO 'a e ngaahi sitepu 'e fiema'u ke fakapapai'aki ko e tohi kole 'oku fakakaukau'i pea koe ola 'o e fakakaukau'i 'oku fakahā ki he taha kole 'i loto 'i ha vaha'a taimi fakapotopoto, 'a ia kuo pau ke 'ikai toe lahi ange 'i ha vaha'a taimi ko e 'aho 'e tolungofulu (30).

37 Potungāue ke tauhi ha lekooti 'o e ngaahi ngāue kuo laiseni

Kuo pau ke tauhi 'e he CEO ha lisi 'o e kotoa 'o e ngaahi ngofua, laiseni mo e fakamafai kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni, 'o kau ki ai 'a e kotoa 'o e ngaahi

faama ika, ngaahi fale ngaohi'anga ika faama, mo ha ni'ihi taautaha pe ngaahi kautaha faama ika hū atu.

38 Fakamatala ke mo'oni mo tonu 'i he fakaiiki kotoa

- (1) Kuo pau ke mo'oni, kakato mo tonu 'a e kotoa 'o e fakamatala 'oku fiema'u 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni ke lekooti, pe 'oatu, fakahā, fakafetu'utaki, pe lipooti.
- (2) Kuo pau ke fakafetu'utaki ki he Potungāue 'o 'ikai si'i hifo 'i he 'aho 'e 7, ha ngaahi liliu 'i he ngaahi makatu'unga 'a ia 'e ala tuku atu ai 'a e fakamatala 'oku 'ikai mo'oni, 'ikai kakato pē takihala.
- (3) Ko ha taha 'oku ne maumau'i 'a e tu'utu'uni-si'i (1) pē (2) 'oku ne fakahoko 'a e hia pea kuo pau ke tautea'i 'o fakatatau ki he ngaahi kupu 'o e Lao.

39 Faka'atā

'E ngofua ke faka'atā 'e he Minisita ha fakahoko ngāue fakalahi mei hono totongi 'o ha ngaahi totongi 'e ala ngāue'aki ki he tohi kole ki ha laiseni ki he langa fakalalakaka 'o e faama ika pē laiseni ki he langa fakalalakaka 'o e faama ika.

KONGA XI – NGAahi TU'UTU'UNI AOFANGATUKU

40 Ngaahi Fakapekia mo e Fakahaofi

- (1) 'Oku fakapekia heni 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ki he Faama Ika 2008.
- (2) Neongo 'a e fakapekia ko ia mei he pea hili 'a e 'aho 'e kamata ngāue'aki ai 'a e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni –
 - (a) ko ha laiseni kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Faama Ika 2008 pea pehe ki ha lasieni kuo foaki 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai (Ngaohi mo e Hū Atū) 2008 ki he ngaahi koloa ika faama kuo pau ke hoko atu pe 'ene 'aonga fakalao 'i he ngaahi tu'unga mo e makatu'unga ko ia ki he vaha'a taimi kuo tu'utu'uni; mo e
 - (b) kotoa 'o e ngaahi fanongonongo fakaminisitā kuo tuku atu 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Faama Ika 2008 pea kuo fakahoko 'i he 'aho kamata ngāue'aki 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni kuo pau ke fakatatau ki he ngaahi liliu mo e fakalelei 'e fiema'u ke fakatatau mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni.
- (3) Kuo pau ke fakahoko 'a e kotoa 'o e ngaahi tohi kole ki he fakafou 'o e laiseni 'a ia na'e foaki 'i he ngaahi tu'utu'uni kimu'a 'o fakatatau mo e Ngaahi Tu'utu'uni ko 'eni.

Fakahoko 'i Nuku'alofa 'i he 'aho 7 ni 'o Me 2024.

Lord Fohe
Minisita 'oku ne tokangaekina 'a e Toutai

TĒPILE 1

FOOMU 1

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 6 (2)(a))

TOHI KOLE KI HA LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA

FAKAHINOHINO:

Faka'ilonga'i mahino 'aki 'a e X 'a e puha totonu
 Ngaue'aki ha la'ipepa makehe 'o ka fiema'u

Fakaiku pe hingoa fakafamili

Tu'asila 'oku 'uhinga ki he tu'asila meili kakato

Ko au/Ko kimautolu (fakahu 'a e hingoa kakato 'o e taha/ni'ihiki kole)
 'oku ou/mau kole ki ha laiseni fakalalakaka faama
 ika, ko e ngaahi fakaikiiki kakato 'oku fakamatala'i atu 'i lalo.

Tu'asila 'o e taha/ni'ihiki kole

1. Feitu'u 'oku fokotu'u atu ke fakahoko ai 'a e faama ika 'i he faka'ilonga fakalatitue mo e fakalongitute (Tu'unga 'i he Sisitemi 'a Mamani). Katakai 'o 'omai ha fakamatala fekau'aki mo e feitu'u mo ha mape 'o e 'elia.
2. Ko e ha e natula 'o e 'elia 'i he feitu'u 'oku fakamatala'i 'i he tohi kole, pea ko e ha leva 'a e 'elia 'e ngaue'aki ki he taumu'a 'o e faama ika?
3. 'Oku fakapipiki 'i heni ha tatau 'o ha tohi fakalao kuo 'osi fakamo'oni 'oku ne fakahaa'i 'a e totonu pe mafai ke fakahoko 'a e faama ika 'i he 'elia 'oku kau ki he tohi kole ko eni? 'Io/'Ikai. 'Omai hono fakaikiiki.
4. Ko e ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai 'e fakahoko 'i ha potutahi loloto? 'Io/'Ikai. Kapau ko e ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai ke fakahoko 'i he potutahi loloto, ko e 'elia ko ia 'oku 'i he potu tahi 'i lotofonua pe 'i tu'a?
5. Kapau ko e ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai 'oku teu ke fakahoko 'i ha potutahi loloto, 'e fiema'u ke fakangatangata 'a e 'alu ki ha konga pe katoa ki he ta'u taki taha 'e 'aonga fakalao ai 'a e laiseni fakalalakaka faama ika? 'Io 'Ikai
6. Kapau ko e ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai 'oku teu ke fakahoko 'i ha potutahi loloto pea 'oku 'ikai ke feima'u ha fakangatangata 'a e 'alu ki ai ki ha ta'u kakato, ko e ngaahi mahina fe 'o e ta'u 'e fiema'u ki ai 'a e fakangatangata, pea ko e ha 'a e makatu'unga 'a hono fiema'u 'a e fakangatangata 'i he vaha'a taimi ko eni?

7. Kapau ko e ngaue faama ika 'oku fokotu'u atu 'oku teu ke fakahoko 'i ha potutahi loloto pea 'oku fiema'u ha fakangatangata 'a e 'alu ki ai ki ha ta'u kakato, ko e ha 'a e makatu'unga ki hono fiema'u 'a e fakangatangata ko ia?
8. Fakamatala'i 'a e natula pe fakangatangata 'o ha ngaahi ngaue, pisinisi lolotonga pe ngaue'aki lolotonga 'e he kakai 'a e 'elia 'oku kau ki he tohi kole ni. Ngaue'aki ha la'ipepa makehe 'o ka fiema'u.
9. Kapau ko e tohi kole 'oku 'uhinga ki ha ngaahi 'elia kongā tahi mamaha pe 'elia kongā tahi loloto, pe ki he potutahi 'oku 'ata ki he kakai fakalukufua, kuo 'osi fakahoko ha fealea'aki mo kinautolu 'oku nau fekau'aki mo ia?
'lo 'Ikai
10. 'Oku fakapipiki mai heni 'a e ngaahi vakai 'a e kakai ko eni?
'lo 'Ikai
11. 'Oku fiema'u ki hono fakalalakaka 'o e faama ika ke ngaue'aki 'a e me'amo'ui pe ika ki hono faama'i 'o hange kuo faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Pule'i 'o e Toutai [Vahe 18.02] 'i hono fakahoko?
'lo 'Ikai
12. Kapau 'oku fiema'u 'e he ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai ke ngaue'aki 'a e me'amo'ui pe ika ki hono faama'i 'o hange kuo faka'uhinga'i 'i he Lao ki he Pule'i 'o e Toutai [Vahe 18.02] 'i he'ene ngaahi ngaue, 'oku 'i ai ha mafai 'a e taha kole ke ne 'ave 'a e ika ko eni kuo foaki 'e he Potungae Toutai?
'lo 'Ikai
13. Fakamatala'i 'a e natula 'a e ngaahi ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai.
- (a) Ko e ha 'a e fa'ahinga 'o e me'amo'ui 'e ngaue'aki ki he faama ika? 'Omai 'a e hingoa fakasaienisi 'o e me'amo'ui kotoa pe 'oku tauhi pe faama'i.
- (b) Ko e ha 'a e ngaahi founa 'oku fokotu'u mai ke fakahoko 'aki 'a e faama ika (fakatata 'aki eni, faama pe 'i 'uta ka e ngaue'aki 'a e vai keli, faama ngaue'aki e longolaini 'i tahi)?
- (c) 'E anga fefe hano faka'ilonga'i 'a e 'elia 'oku fokotu'u mai ke fakahoko ai 'a e faama ika?
- (d) Kapau ko e 'elia 'oku fokotu'u mai ke fakahoko ai 'a e faama ika 'oku 'i ha kongā tahi loloto pe mamaha, ko e founa faka'ilonga na'e ngaue'aki 'oku tali 'e he Potungae 'oku ne tokangaekina 'a e Malini mo e Ngaahi Taulanga?
- (e) 'lo 'Ikai
- (f) 'Oku 'omai fakataha heni mo ha tatau 'o e tohi ke fakamo'oni 'aki?
- (g) 'Oku kau 'i he fokotu'utu'u ko eni hono ngaue'aki 'a e fafanga (ngaohi pe fakanatula pe)? 'lo/'Ikai. Kapau ko ia, 'omai ha fakamatala fekau'aki mo e natula, fa'ahinga mo e lahi 'o e fafanga 'e ngaue'aki ki he ta'u taki taha.
- (h) Fakamatala'i 'a e fa'ahinga pe lahi 'o e kemikale 'oku fokotu'u ke ngaue'aki ki he taumu'a ki hono pule'i 'o e 'akau, pule'i 'a e me'amo'ui

iiki 'oku ma'u mo'ui mei ha me'a kehe pe pule'i 'a e mahaki, malu'i ha ngaahi me'a fakalelei fakaenatula pe fakatupu fakaenatula, pule'i 'a e me'amo'ui 'oku ma'u mo'ui mei he ika 'oku faama'i pe ha toe taumu'a fekau'aki kehe. 'Omai ha fakafuofua ki he lahi 'e ngaue'aki 'i he ta'u.

14. Ko e ngaahi tohi kole kotoa pe ki ha laiseni fakalalakaka faama ika kuo pau ke 'omai fakataha mo e palani fokotu'u pisinisi. 'Oku kau 'i he tohi kole ni ha palani 'oku fakamatala'i 'i ai 'a e -

'Oku kau 'i he tohi kole ni ha palani 'oku fakamatala'i ai 'a e -

- (a) Tu'u'anga mo e 'elia 'o e pisinisi 'oku fokotu'u mai?
'lo 'Ikai
- (b) Natula hono fakahoko, 'o fakatatau ki he fa'ahinga me'amo'ui ko ia ke faama'i mo e founa 'o e faama ika ke ngaue'aki?
'lo 'Ikai
- (c) Elia 'o e konga fonua pe tahi 'oku fokotu'u mai ke ngaue'aki ki he faama ika?
'lo 'Ikai
- (d) Ngaahi me'angaue 'oku fekau'aki mo hono fakahoko 'o e faama ika 'oku fokotu'u mai?
'lo 'Ikai
- (e) Taimi 'e fokotu'u ai 'a e ngaue faama ika 'oku fokotu'u mai, mo e ngaahi tu'unga 'e hoko ai 'a 'ene fakalalakaka?
'lo 'Ikai
- (f) Fokotu'utu'u pe tepile ki he ngaahi ola fakata'u?
'lo 'Ikai
- (g) Fakamatala fekau'aki mo e kau ngaue 'o fakatatau ki he loloa 'o e ngaue?
- (h) Fakamatala fakaikiiki fekau'aki mo ha palani pe founa 'e lava ke mapule'i ai 'a e mahaki, me'amo'ui 'oku tupu fakanatula pe he faama ika, ka maumau e ngaahi misini, maumau e ngaahi me'angaue, kaiha'a mei he faama ika, pe ko ha ngaahi me'a pe 'oku ne fakafe'atungia'i?
'lo 'Ikai
- (i) Fakamatala fakaikiiki ki he lahi 'o e pa'anga mo hono fakafuofua hono ngaue 'aki, pehe ki he lahi 'o e pa'anga hu mai mo hono ngaue'aki 'o fakatatau ki he loloa pe lahi 'o e taimi 'o e poloseki?

'lo 'Ikai

- (j) Ngaahi maketi ki he ola 'e ma'u mei he faama ika, lalahi fe'unga ki he maketi, fakakalakalasi 'o e totongi 'i he maketi?

'lo 'Ikai

- (k) Fakaikiiki 'a e taukei pe 'ilo fakatekinikale mo e founa pule'i lelei 'a e toko taha tokoni?

'lo 'Ikai

- (l) Ki'i fakamatala nounou pe 'e anga fefe hano fakapa'anga hono fakahoko 'o e famaa ika?

'lo 'Ikai

Ko e Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] 'oku ne tuku atu 'a e ngaahi tautea ki ha taha te ne 'omai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakamo'oni heni ko e ngaahi fakamatala kotoa pe 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku mo'oni mo tonu.

Hingoa 'o e taha/ni'ihiki kole mo hono/honau tu'unga 'i he kautaha (kapau 'oku felave'i)

.....
Fakamo'oni hingoa 'o e taha/ni'ihiki kole pe ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai'i

.....
'Aho 'o e tohi kole

FOOMU 2

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 7(1)(a))

LAISENI FAKALAKALAKA FAAMA IKA

FIKA LAISENI.....

FOAKI KIA.....

TU'ASILA 'O E TAHA MA'U LAISENI

.....

.....

.....

'Elia 'e ngaue'aki ki he faama ika

.....

.....

.....

1 Kalasi totonu
.....

2 Fa'ahinga 'o e me'amo'ui kuo laiseni ke ngaue'aki 'i he 'elia kuo laiseni ki he taumu'a ki he faama ika
.....
.....

3 Ngaahi founga kuo fakangofua ke ngaue'aki 'i he feitu'u faama ika ki he taumu'a ki hono faama'i 'o e ika.
.....
.....
.....

4 Fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni 'o e Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] pea mo e Ngaahi Tu'utu'uni kuo fakahoko 'i ai, ko e laiseni ko eni 'e 'aonga fakalao mei he 'aho 'o20.....ki he 'aho..... 'o.....20.....

5 Kuo pau ki he laiseni ni ke 'oua na'a ala hiki ki ha taha.

6 NGAAHI TU'UNGA & MAKATU'UNGA 'OKU NGAUE'AKI KI HE LAISENI NI
(a) Kuo pau ke fakaha ki he Potungaue Toutai ha liliu ki he tu'asila 'o e taha ma'u laiseni 'i loto 'i he 'aho 'e 7 hono fakahoko 'o e liliu ki he tu'asila ko ia.

- (b) 'E ngofua ki he Minisita ke ne ngaue'aki 'a e malu'i faka-pangike pe ko e fekau'i ha taha ngaue mei he Potungaue pe ko ha kautaha tokoni konituleki ke nau to'o ha me'angaue li'aki mo fakahoko ha ngaue ki he feitu'u 'oku fakahoko ai e faama ika, 'e totongi leva 'a e fakamole mei he malu'i faka-pangike.
- (c) 'E 'ikai ngofua ki he taha ma'u laiseni ke ne tanaki ha totongi mei ha taha pe ko ha kautaha kehe ki hono ngaue'aki, toe tuku atu, haea, lisi pe ko ha toe founa aleapau kehe ke fakahoko ha faama ika 'i he ngaahi feitu'u faama ika 'a e taha ma'u laiseni.

7 Ngaahi Tu'unga Makehe

KO HA 'IKAI KE FAI PAU KI HE NGAahi TU'UTU'UNI NI MO HA TOE NGAahi TU'UTU'UNI MO HA TU'UNGA KEHE 'O E LAISENI, LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01] MO E NGAahi TU'UTU'UNI KUO FAKAHOKO 'I AI, 'E NGOFUA KE FAKATA'E'AONGA'I PE TO'O 'A E LAISENI KO IA, FAKATAIMI PE TO'O FAKA'AUFULI.

FOOMU 3

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022- Tu'utu'uni 8 (1)(a))

TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI

FAKAHINOHINO:

*Faka'ilonga'i mahino 'aki e X 'a e puha totonu
Ngaue'aki ha la'ipepa makehe 'o ka fiema'u*

Fakaiku pe hingoa fakafamili.....

Tu'asila 'oku 'uhinga ki he tu'asila meili kakato.....

FIKA LAISENI

Hingoa 'o e taha ma'u lasieni lolotonga.....

Tu'asila 'a e taha ma'u laiseni lolotonga.....

Kalasi Totonu.....

Tu'u'anga 'o e Feitu'u 'oku fekau'aki mo e laiseni fakalalakaka faama ika 'i he tu'unga fakalatitute mo e fakalongitute (Tu'unga 'i he Sisitemi 'a Mamani)

Kapau 'oku 'ikai 'i ai ha tatau mo'oni ke ne fakaha ko e toko taha kole 'oku 'i ai ha'ane totonu fakalao (tohituku, lisi pe laiseni), 'e 'ikai ke tali 'a e tohi kole ni. 'Oku 'i ai ha tatau mo'oni kuo fakakau mai he tohi ni?

'lo 'ikai

Kuo 'osi totongi 'a e mahu'inga fekau'aki?

'lo 'ikai

Ko e Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] 'oku ne tuku atu 'a e ngaahi tautea ki ha taha te ne 'omai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakamo'oni heni ko e ngaahi fakamatala kotoa pe 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku totonu mo mo'oni.

Hingoa 'o e taha/ni'ihhi kole mo e tu'unga 'i he kautaha (kapau 'oku felave'i).....

Fakamo'oni hingoa 'o e taha/ni'ihhi kole pe ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai'i

'Aho 'o e tohi kole.....

FOOMU 4

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 9(b))

FAKAMATALA FAKAMAHINA MEI HE FAAMA IKA

FIKA LAISENI

FOAKI KIA

TU'ASILA 'O E TAHA MA'U LAISENI

.
.
.
.
.

1 Ola kuo ma'u mei he 'elia faama ika 'i he vaha'a taimi .../.../.... ki .../.../.....

Kilo pe lahi Fa'ahinga 1.....
Fa'ahinga 2.....
Fa'ahinga 3.....
Fa'ahinga 4.....

2 Tu'unga pe lahi 'o e koloa na'e ma'u mei he faama ika 'a ia na'e faama'i 'o lau mei he/...../....

Kilo pe lahi Fa'ahinga 1.....
Fa'ahinga 2.....
Fa'ahinga 3.....
Fa'ahinga 4.....

3 Ngaahi me'a mo'ui kuo mate mei he faama ika 'i he vaha'a taimi/...../.... ki he/...../....

Kilo pe lahi Fa'ahinga 1.....
Fa'ahinga 2.....
Fa'ahinga 3.....
Fa'ahinga 4.....

4 Tokolahi e kau ngaue taimi kakato he ngaue'anga faama ika 'i he vaha'a taimi ko 'eni 'oku ha 'i he lipooti ni

.....

5 Tokolahi e kau ngaue fakataimi he ngaue'anga faama ika 'i he vaha'a taimi ko 'eni 'oku ha 'i he lipooti ni

.....

Ko e Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] 'oku ne tuku atu 'a e ngaahi tautea ki hono 'omai ha fakamatala 'oku loi. 'Oku ou fakamo'oni heni ko e ngaahi fakamatala kotoa pe 'oku ha he tohi kole ni 'oku mo'oni pea tonu.

.....

Hingoa 'o e taha ma'u laiseni

.....

Fakamo'oni hingoa 'o e taha ma'u laiseni

.....

'Aho 'o e fakamatala fakamahina

FOOMU 5

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022– Tu'utu'uni 15(1)(a))

**TOHI KOLE KI HA LAISENI KI HE FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA
[VAHE 18.01]**

NGAAHI FAKAIKIKI 'A E TAHA KOLE MO E FEITU'U

Hingoa 'o e taha kole (kapau ko e taha kole ko e kautaha kuo lesisita pea fakaha 'a e hingoa 'o e kautaha mo e fika lesisita)

Tu'asila 'o e taha kole.....

Fakaha pe ko e taha kole 'oku 'a'ana pe ko 'ene lisi 'a e tu'u'anga
.....
.....

Tu'asila 'o e feitu'u ke tu'u ai (fakapipiki mai e mape totonu 'o e feitu'u)
.....
.....

Fekisimili..... Telefoni.....

Hingoa 'a e taha ma'u 'api ('o kapau 'oku 'uhinga ki ai).....

Tu'asila 'a e taha ma'u 'api.....

Fekisimili Telefoni.....

'Omai ha ngaahi fakamatala 'o kapau ko ha kaunga fengae'aki pe alepau felotoi mo pe 'i Tonga 'i he'ene fekau'aki mo e ngaahi ngaue 'amanaki ke fakahoko

.....
.....
.....

NGAAHI FAKAIKIKI 'O E NGAHI NGAUE NGAOHI 'O E IKA

Fa'ahinga 'o e ika faama ke ngaohi

.....
.....
.....

Feitu'u ke ma'u mei ai

.....
.....
.....

Natula 'o e ngaue ki hono ngaohi 'o e ika

.....
.....
.....

Tefito'i maketi

.....
.....
.....

Tokolahi 'a kinautolu ke nau fakahoko 'a e ngaue mo 'enau tu'unga fakaako kau ki ai mo e pule 'o e fale ngaohi'anga ika

.....
.....
.....
.....

Kataki 'o fakapipiki mai ha fakamatala kakato 'o e fale ngaohi'anga ika 'o kau ai mo hono palani, mo e ngaahi fakamatala 'o e langa mo hono tauhi mo e ngaahi me'angaue ki he fakama'a 'o e fale ngaohi'anga ika.

FAKAPAPAU 'A E TAHA KOLE

'Oku fokotu'u 'i he Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] ha ngaahi tautea ma'a kinautolu 'oku tuku mai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakapapau ko e fakamatala 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku mo'oni, kakato mo totonu. 'Oku ou 'ilo'i 'oku fiema'u ke u fakaha he vave taha ki he CEO ha fa'ahinga liliu fekau'aki mo e fakamatala 'oku ha he foomu ni 'o 'ikai toe tomui 'i he 'aho 'e 7 pea kuo u to e 'ilo'i kapau 'e 'ikai ke fakahoko 'eni 'e malava ke faka'ilo ai au.

.....

.....

Fakamo'oni hingoa 'a e taha kole pe ko ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai'i

.....

'Aho 'o e tohi kole

FOOMU 6

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 16(1)(a))

LAISENI 'O E FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA

FIKA LAISENI.....

'Aho na'e foaki ai

A. Ko e toko taha 'oku fakahingoa ko e taha ma'u laiseni 'i lalo 'oku laiseni 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 16(1) 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 ke ngaue'aki 'a e ngaahi feitu'u 'oku fakamatala'i 'i lalo ko e fale ngaohi'anga ika 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga kuo fakaha atu 'i he laiseni ko 'eni pea mo e ngaahi tu'unga 'i he Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 pea hange ko ia 'e tu'utu'uni mei he taimi ki he taimi 'i he Ngaahi Tu'utu'uni.

B. NGAOHI FAKAIKIKI 'O E TAHA MA'U LAISENI

Hingoa 'o e taha ma'u laiseni

Tu'asila 'o e fale ngaohi'anga ika faama

Ngaahi founa ki hono ngaohi kuo fakangofua
.....
.....
.....

Fa'ahinga 'o e ika ke ngaohi
.....
.....
.....

Lahi 'o e ika ke ngaohi/ta'u/mahina/
.....
.....
.....

Feitu'u ke ma'u mei ai

.....
.....
.....

Ngaahi tu'unga makehe

.....
.....
.....

C. VAHA'A TAIMI 'AONGA FAKALAO

Fakatatau ki he Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 na'e fa'u ai, ko e laiseni ko 'eni 'oku 'aonga fakalao 'o kamata mei he 'aho 'o20.....ki he.....'o.....20.....

D. 'Oku 'ikai ngofua ke hiki 'a e laiseni ko 'eni.

E. Kuo pau ki he taha ma'u laiseni ke ne –

(a) fakaha ki he CEO 'i loto 'i he 'aho 'e 7 ha liliu 'i he tu'asila 'a e kautaha kuo lesisita;

(b) fakahoko hano 'analaiso 'a hono ngaahi 'o e ika 'oku fakataumu'a ke hu atu telia ha ngaahi fakatu'utamaki ki he malu 'a e me'atokoni;

(c) muimui'i ha 'analaiso 'o ha fakatu'utamaki, 'i he taimi 'oku tui 'e ngali hoko ha fakatu'utamaki ki he malu 'a e me'atahi, kuo pau ki he taha ma'u laisenii ke ne kole ha taha 'oku ne ma'u 'a e taukei fe'unga 'i hono fakahoko 'o e ngaahi tefito'i taumu'a 'a e HACCP pe ko ha 'inisipekita, ke fa'u ha Palani HACCP;

(d) fakahoko 'a e Palani HACCP;

(d) muimu'i mo lekooti 'a e ngaahi fakalelei 'o e Palani HACCP, ngaahi fakangatangata mahu'inga 'i he ngaahi poini pule'i, ngaahi palani ki hono fakatonutonu 'a e ngaue 'oku ngaue'aki mo fakapapau'i 'a e ngaahi founa fakahoko ngaue fakauike;

(e) tauhi 'a e ngaahi lekooti ke totonu faka'aho 'i he ngaahi foomu 'e fiema'u 'e he CEO fekau'aki mo e ngaahi ngaue 'oku fakahoko 'i he ngaahi fale ko ia, kau ai 'a e ngaahi lekooti 'o e tupu'anga, ngaahi 'aho, lahi, fa'ahinga mo e lelei 'a e ika 'oku ma'u, ngaahi, fakatau atu mo hu atu mo ha toe fakamatala kehe pe 'e fiema'u 'e he CEO;

(f) fakapapau'i ko e ngaahi lekooti kotoa ko ia pe mo e feitu'u ngaahi'anga 'oku 'ata ki hano toutou sivi'i mo fakatotolo'i 'i ha taimi pe 'e he kau 'ofisa faama ika;

- (g) faka'ata 'a e kau 'ofisa faama ika 'a e toutai pe ko ha to e taha ngaue kehe ke kau atu ki ha fekumi pe ngaue savea 'i loto 'i he fale ngaohi'anga ika;
- (h) fakapapau'i ko e kau ngaue kotoa pe 'oku nau ngaue'aki 'a e laiseni ko 'eni 'oku nau ma'u ha ako ngaue fe'unga 'i hono ngaohi mo ngaue ki he ika mo e ngaahi koloa ika ke fakautuutu 'a 'ene lelei;
- (i) 'oatu ha lisi 'o e kau ngaue fakataha mo 'enau tohi fakamo'oni mo'ui lelei ki he CEO 'i ha'ane fiema'u;
- (j) fakaha ki he CEO 'i he taimi pe ko ia 'e hoko ai ha liliu ki he kau ngaue;
- (k) 'oatu fakakuatu ha 'ola 'a hono sivi 'o e vai mei he Poate Vai 'a Tonga ki he CEO;
- (l) fakapapau'i ko e ika na'e ngaohi 'i he fale ngaohi'anga ika ko ia 'oku 'ikai ke lahi hake 'i he kuota fakakatoa na'e fakangofua ki he fale ngaohi'anga ika ko ia, kau ai 'a e me'a 'oku felave'i mo e fakafa'ahinga mo e lahi 'o e ika;
- (m) fakapapau'i ko e fakamatala 'oku 'oatu ki he CEO, 'o tatau ai pe pe 'oku 'i ha foomu na'e tu'utu'uni pe kehe ange, 'oku mahino, ala lava 'o lau, mo'oni pea tonu.

KA 'IKAI KE FAI PAU KI HE NGAahi TU'UTU'UNI FAKATAHA MO E FAKAIKIKI 'O E NGAahi ME'A MO E NGAahi TU'UNGA 'O E LAISENI, KO E LAO KI HONO PULE'I 'O E TOUTAI [Vahe 18.01] MO HONO NGAahi TU'UTU'UNI KUO FA'U 'I HE LAO NI, PEA TANAKI ATU KI AI MO HA NGAahi TAUTEA FAKAMAAU'ANGA KUO FAI, 'E LAVA KE TA'OFI FAKATAIMI AI PE MOLE 'A E LAISENI, FAKATAIMI PE TO'O FAKA'AUFULI.

.....
Fakamo'oni hingoa 'a e CEO ki he Potungae Toutai

.....
'Aho

FOOMU 7

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022– Tu'utu'uni 18(1)(a).)

TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI 'O HA FALE NGAOHI'ANGA IKA FAAMA

FAKAHINOHINO: Laine'i 'a e fakaiku pe hingoa fakafamili
'Uhinga 'a e Tu'asila ki he tu'asila kakato ke meili atu ki ai
Ngaue'aki mo ha lau'ipepa makehe kapau 'oku fiema'u

FIKA LAISENI

1. Hingoa 'o e taha/kau ma'u laiseni lolotonga

.....

Tu'asila 'a e taha/kau ma'u laiseni lolotonga

.....

2. Hingoa 'o e fale ngaohi'anga ika

.....

.....

.....

'Oku fokotu'u 'i he Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] ha ngaahi tautea ma'a kinautolu 'oku tuku mai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakapapau ko e fakamatala 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku mo'oni mo totonu. 'Oku ou 'ilo'i 'oku fiema'u ke u fakaha he vave taha ki he CEO 'ikai toe tomui ange 'i he 'aho 'e 7, ha fa'ahinga liliu fekau'aki mo e fakamatala 'oku ha he foomu ni pea u to e 'ilo'i kapau 'e 'ikai ke fakahoko 'eni 'e malava ke faka'ilo ai au.

.....

.....
Fakamo'oni hingoa 'a e taha/kau kole pe ko ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai'i

.....

'Aho 'o e Tohi Kole

FOOMU 8

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 21(1)(a))

TOHI KOLE KI HA LAISENI KE HU ATU KI TU'APULE'ANGA 'A E IKA FAAMA

A. NGAahi FAKAIKIiki 'A E TAHA KOLE

Hingoa 'o e taha kole (kapau ko e taha kole ko e kautaha kuo lesisita pea fakaha 'a e hingoa 'o e kautaha mo e fika lesisita).....

Tu'asila 'o e taha kole
.....
.....

Fekisimili Telefoni.....

Hingoa 'o e fale ngaohi'anga ika faama

Tu'asila 'o e fale
ngaohi'anga ika
.....
.....

Fekisimili Telefoni

B. NGAahi FAKAIKIiki 'O E IKA FAAMA KE HU ATU

Fa'ahinga 'o e ika faama'i ke hu atu
.....
.....
.....

Feitu'u 'oku hu atu ki ai
.....

Ngaahi feitu'u ma'u'anga
.....
.....
.....

Founga 'a hono hu atu

.....
.....
.....

C. FAKAPAPAU 'A E TAHA KOLE

'Oku fokotu'u 'i he Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2003 ha ngaahi tautea ma'a kinautolu 'oku tuku mai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakapapau ko e fakamatala 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku mo'oni, kakato mo totonu. 'Oku ou 'ilo'i 'oku fiema'u ke u fakaha 'i loto he 'aho 'e fitu (7) ki he CEO ha fa'ahinga liliu fekau'aki mo e fakamatala 'o ku ha he foomu ni pea u to e 'ilo'i kapau 'e 'ikai ke fakahoko 'eni 'e malava ke faka'ilo ai au.

.....
.....

Fakamo'oni hingoa 'a e taha (kau) kole pe ko ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai'i

.....
'Aho 'o e tohi kole

FOOMU 9

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Faama 2022 – Tu'utu'uni 22(1)(a))

LAISENI HU ATU KI TU'APULE'ANGA 'A E IKA

FIKA LAISENI.....

'Aho na'e foaki ai

- A. Ko e toko taha 'oku fakahingoa ko e taha ma'u laiseni 'i lalo 'oku laiseni 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 22(1)(a) 'o e Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 ke hu atu 'a e ika faama 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga mo e ngaahi makatu'unga kuo fakaha atu 'i he laiseni ko 'eni pea mo e ngaahi tu'unga 'i he Ngaahi Tu'utu'uni pea hange ko ia 'e tu'utu'uni mei he taimi ki he taimi 'i he Ngaahi Tu'utu'uni.

Hingoa 'a e taha ma'u laiseni
.....

Tu'asila

Fekisimili..... Telefoni.....

Hingoa 'o e fale ngaahi'anga ika fama.....

Tu'asila 'o e fale ngaahi'anga ika faama

Ngaahi founga ki hono ngaahi kuo fakangofua

Fa'ahinga 'o e ika faama ke hu atu
.....
.....

Lahi 'o e ika ke hu atu
.....
.....

Ngaahi feitu'u ma'u'anga
.....
.....

B. NGAahi TU'UNGA MAKEHE

.....

C. VAHA'A TAIMI 'AONGA FAKALAO

Fakatatau ki he Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 mo e Ngaahi Tu'utu'uni na'e fa'u ai, ko e laiseni ko 'eni 'oku 'aonga fakalao 'o kamata mei he 'aho 'o.....20.....ki he.....'o.....20.....

D. 'Oku 'ikai lava ke hiki 'a e laiseni ko 'eni.

E. Kuo pau ki he taha ma'u laiseni ke ne-

- (a) fakaha ki he CEO 'i loto 'i he 'aho 'e 14 ha liliu 'i he tu'asila 'a e kautaha kuo lesisita;
- (b) fakapapau'i 'oku 'oatu ki he CEO, 'o tatau ai pe pe 'oku 'i ha foomu kuo tu'utu'uni pe kehe ange, 'a e fakamatala 'oku mahino, ala lava 'o lau, mo'oni pea tonu;
- (c) fakapapau'i ko e koloa ika ke hu atu na'e ngaohi 'i ha fale ngaohi'anga ika kuo laiseni;
- (d) 'oatu fakataha mo ha tohi fakamo'oni 'oku lelei ki he mo'ui 'a e kofukofu ika kotoa pe ke hu atu ki he ngaahi maketi EU.

.....
 Fakamo'oni hingoa 'a e CEO 'o e Potungaue Toutai

.....
 'Aho

KA 'IKAI KE FAI PAU KI HE NGAahi TU'UTU'UNI FAKATAHA MO E FAKAIKIKI 'O E NGAahi TU'UNGA MO E NGAahi MAKATU'UNGA 'O E LAISENI, KO E LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01] MO HONO NGAahi TU'UTU'UNI KUO FA'U 'I HE LAO NI, PEA TANAKI ATU KI AI MO HA NGAahi TAUTEA FAKAMAAU'ANGA KUO FAI, 'E LAVA KE TA'OFI FAKATAIMI AI PE MOLE 'A E LAISENI, FAKATAIMI PE TO'O FAKA'AUFULI.

FOOMU 10

LAO KI HONO PULE'I 'O E FAAMA IKA [Vahe 18.01]

(Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama Ika 2022 – Tu'utu'uni 23(1)(a))

TOHI KOLE KE FAKAFO'OU 'A E LAISENI HU ATU 'A E IKA FAAMA

FAKAHINOHINO: Laine'i 'a e fakaiku pe hingoa fakafamili
'UHINGA 'a e Tu'asila ki he tu'asila kakato ke meili atu ki ai
Fakakau mai mo ha lau'ipepa makehe kapau 'oku fiema'u

FIKA LAISENI

- 1. Hingoa 'o e taha/kau ma'u laiseni lolotonga
Tu'asila 'a e taha/kau ma'u laiseni lolotonga
- 2. Hingoa 'o e fale ngaohi'anga ika kuo laiseni
.....
.....
.....
.....

'Oku fokotu'u 'i he Lao ki hono Pule'i 'o e Faama Ika [Vahe 18.01] ha ngaahi tautea ma'a kinautolu 'oku tuku mai ha fakamatala loi. 'Oku ou fakapapau ko e fakamatala 'oku ha 'i he tohi kole ni 'oku mo'oni mo totonu. 'Oku ou 'ilo'i 'oku fiema'u ke u fakaha he vave taha ki he CEO ha fa'ahinga liliu fekau'aki mo e fakamatala 'oku ha he foomu ni pea u to e 'ilo'i kapau 'e 'ikai ke fakahoko 'eni 'e malava ke faka'ilo ai au.

.....

.....
Fakamo'oni hingoa 'a e tokotaha/kau kole pe ko ha fakafofonga 'o e kautaha kuo fakamafai

.....

'Aho 'o e tohi kole.

TĒPILE 2**NGAAHI TOTONGI**

- (1) Laiseni ki he Langa Fakalalakaka ki he Faama Ika
 - (a) Totongi ki ha tohi kole mo e tohi kole ke fakafo'ou ha Laiseni ki he Langa Fakalalakaka ki he Faama Ika
 - (i) Kalasi A – Ta'etotongi
 - (ii) Kalasi B – \$200
 - (iii) Kalasi C – \$300
 - (b) Laiseni ki he Langa Fakalalakaka ki he Faama Ika
 - (i) Kalasi A – Ta'etotongi
 - (ii) Kalasi B - \$300 ki he ta'u
 - (iii) Kalasi C - \$1000 ki he ta'u
- (2) Laiseni ki ha Fale Ngaohi'anga 'o e Ika Faama
 - (i) Totongi ki ha Tohi Kole - \$100
 - (ii) Laiseni - \$500 ki he kotoa 'o e koloa
 - (iii) Tohi kole ki he fakafo'ou - \$100
- (3) Laiseni ki he Hū Atu 'o e Ika Faama
 - (i) Tohi Kole ki ha Laiseni - \$100
 - (ii) Laiseni - \$500 ki he kotoa 'o e koloa
 - (iii) Fakafo'ou - \$100
 - (iv) Ngofua hū atu – 'ikai 'li ai ha totongi
- (4) Totongi ki ha tohi kole ki ha ngofua ke ngāue'aki ha ngaahi potutahi mamaha pe potutahi loloto: \$100 ki he 0.01km² ki ha faama ika lalahi, \$100 ki he 0.25 km² ki ha faama ika fakalahi
- (5) 'Ngofua ke ngāue'aki' – \$500 ki he 0.01km² 'i he ta'u ki he fuofua ta'u 'e ua 'o e 'aonga 'o e laiseni ki ha ngāue'aki ki ha founga fakahoko ngāue lalahi.
- (6) 'Ngofua ke ngāue'aki' – \$ 500 'i he 0.25 km² 'i he ta'u ki he fuofua ta'u 'e ua 'o e 'aonga 'o e laiseni ki ha ngāue'aki ki ha founga fakahoko ngāue fakalahi.
- (7) 'I hono fakakakato 'a e ta'u 'e ua 'o e 'aonga 'o e Ngofua ke Ngāue'aki, 'oku totonu ke fakalelei'i 'a e tu'unga 'o e totongi fakata'u ke fakahā 'a e fakatupu mo e totongi faka'ekonomika 'o e senita. 'Oku totonu ke kei tauhi 'a e tu'unga totongi angamaheni, ka ko e totongi fakata'u ki he ngofua ke ngaue'aki 'oku totonu ke fakalahi ke ne ma'u 'a e 3% 'o e tupu kuo 'atita'i 'o e ngaue faama ika 'i he ta'u taki taha.

TĒPILE 3**LISI 'O E NGAahi FAFANGA KUO FAKANGOFUA'I KE FAKA'AONGA'I 'I HE FAAMA IKA**

Neongo 'oku kau 'i he lisi ko 'eni, ko e hu mai 'o e ngaahi koloa 'oku hl 'i lalo 'oku fakatatau ki hono tali 'e he CEO, 'o makatu'unla 'i he ngaahi fiema'u ko 'eni: (1) fonua tupu'anga (2) ala mo'ua 'a e kau ma'u mafai fe'unga 'a e fonua tupu'anga (3) ngaahi tu'unga malu ki he me'amo'ui; (4) ngaahi tu'unga ngaue; mo e (5) ngaahi tu'unga malu 'a e me'atokoni.

Fafanga 'oku 'ikai mo'ui

- Fafanga ika fakakomesiale
- Fafanga ika ngaahi 'i 'api.
- Ika 'ikai manakoa pe ika 'oku ma'ulalo hono mahu'inga.
- Ngaahi naunau fakanatula 'o hange ko e fafanga ika, lolo ika pe me'akai fafanga mei he kakano'i niu.
- Micronutrients 'o hange ko e minulolo mo e vaiamini (tahataha pe tuifio kimu'a).
- Kilimi microalgae fakakomesiale.

Fafanga 'oku mo'ui

- Microalgae.
- Artemia.
- Rotifers.
- Zooplankton.
- Cladocerans, nematodes mo e trochopora larvae.

TĒPILE 4**LISI 'O E NGAahi KEMIKALE MO E NGAahi FAITO'O KI HE MONUMANU KUO FAKANGOFUA KE NGAUE'AKI 'I HE FAAMA IKA**

Ko e ngaahi kemikale mo e faito'o ki he monumanu 'oku fakakalasi 'i hono ngāue'aki:

A) Ngaahi faito'o fakaongonoa

- Phenoxyethanol
- Quinaldine
- Ketamine
- Procaine
- Benzocaine
- Tricaine methane sulphonate

B) Antihelminthic

- Levamisol
- Mebandazole
- Fenbendazole

C) Uesia 'e ha pekitilia

- Ampicilin
- Apramycin sulphate
- Chlortetracycline
- Erythromycin
- Flumequin
- Amoxicilin trihydrate
- Oxolinic acid
- Oxytetracycline
- Sarafloxacin
- Sulphonamides
- Florfenicol

D) Faito'o tamate siemu, Me'a tamate fangikasi, me'a tamate palasaiti

- Formalin
- Iodophors
- Chlorine
- Hydrogen peroxide
- Acetic acid

E) Me'a tamate palasaiti

- Deltamethrin
- Dichlorvos
- Diflubenzuron
- Pyrethrum
- Emamectin
- Ivermectin
- Azamethiphos

- Cypermethrin
- Teflubenzuron